

Lucia Lichnerová: Nemecká tlačaná kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477 – 1699). Vydavateľsko-funkčný konštrukt

Posudok habilitačnej práce

Lucia Lichnerová sa v intenciách svojej germanistickej orientácie, študijnej a pedagogickej špecializácie zaoberala témou predloženej habilitačnej práce už od čias svojho doktorandského výskumu. Práca je výsledkom dlhodobého kontinuálneho záujmu a úvah. Nielen prehĺbuje a dopĺňa poznanie, ale prináša teoretické modely prekračujúce tradičný „slovenský“ výskum dejín knižnej kultúry. Prirodzene, vykročením z pevnej pôdy hromadenia dát na neistú pôdu teoretického uvažovania prináša riziká. Tieto úskalia preklenula Lucia Lichnerová veľmi dôstojne a priniesla inšpiratívny prístup, stmelujúci poznatky získané výskumom prameňov, moderných historických prác a prác z oblasti dejín mediálnej komunikácie k tomu, čo nazvala vydavateľsko-funkčný konštrukt, aby sa pokúsila dať aspoň čiastočnú odpoveď na otázky o funkcii tlačenej knihy v kultúrnych dejinách.

V úvodnej kapitole sumarizuje výsledky doterajších výskumov, pramennú a bibliografickú bázu a hovorí o inšpirácii pre svoj výskum, pre jeho teoretické uchopenie vo výskumoch nemeckej knižnično-informačnej vedy, predovšetkým v prácach Ursuly Rautenberg. Do práce produktívnym spôsobom importovala nielen jej prístup, ale je terminológiu, ktorá v kontexte domácich výskumov pôsobí mimoriadne inovatívne.

Práca je založená na abstrahovaní nemeckého segmentu z multijazykového kultúrno-historického korpusu v období presahujúcom dve storočia, teda dostatočne rozsiahlo na tvorbu syntéz, ale zároveň prinášajúcom rozmanité riziká. Za takéto riziko považujem vytrhnutie nemeckého prvku z viacetnického a viacjazykového prostredia a jeho abstrahované skúmanie. Takto je výskum ochudobnený o mnohé dôležité súvislosti a môže deformovať komplexné a multikauzálne vnímanie problematiky. Tento prístup je zdôvodniteľný argumentom uskutočniteľnosti výskumu v reálnom čase, ale bez toho, aby sme rezignovali na budúce splynutie týchto poznatkov s výskumami produkcie v latinčine a iných uhorských vernakulárnych jazykoch. Lebo len tak získa takéto čiastkové skúmanie akceptovateľný kultúrno-historický rámec.

Z kníh vytlačených na slovenskom území mala Lucia Lichnerová k dispozícii 199 vydaní z celkového počtu 325 tlačí. Neosvetľuje, prečo nie je možné skúmať zvyšnú približne tretinu a ako to ovplyvnilo výsledky výskumu a presnosť štatistík a grafov.

V kapitole 1.2 o podmienkach produkcie jazykovo-nemeckých vydaní opisuje stav čítania pomocou terminológie (jednoduché čítanie, skimming, scannig a pod.), ktorá nie je kompatibilná ani s historicko-antropologickými výskumami, ani s výskumami z oblasti dejín knižnej kultúry. Túto inováciu nepovažujem za šťastnú, pretože v intenciách interdisciplinarity, o ktorej sa zmieňuje v predhovore, by bolo lepšie oprieť sa práce historikov alebo antropológov prezentujúce čítanie v perióde early modern, prípadne neskorších obdobiach. Exploatovanie moderných pedagogicko-psychologických prác napísaných v intenciách metodiky výučby čítania (Tomengová) považujem za nepremyslené a legitimitu by tomuto kroku dodalo snáď len komparatívne nasadenie s cieľom identifikovať či konštruovať lepší pojmový aparát, čo však nebolo zámerom výskumu.

V kapitole 2. *Nemecká kniha ako produkt slovenských kníhtlačiarň a vydavateľstiev* pracuje s teoretickým modelom, ktorý bol v slovenskej a českej odbornej literatúre dosiaľ neznámy. Zavádza tri vývojové fázy a charakterizuje ich na základe zachovanej produkcie a na tomto základe, prostredníctvom kvantitatívnych a obsahových charakteristík koncipuje závery o funkcii nemeckej produkcie v danej fáze (období). Tento prístup je pravdepodobne originálny a použitá novátorská terminológia by si zaslúžila akési zastavenie a hlbšie osvetlenie motívov jej nasadenia.

V podkapitole *Obsahy a spoločenská funkcia* by sa žiadalo podotknúť, že v produkcii nešlo vždy o napĺňanie funkcie a už vôbec nie o uspokojovanie potrieb ev. konfesie. Časť produkcie bola jednoducho záležitosť ponuky, dopytu a voluntarizmu tlačiara. Za čisto luteránske možno považovať len putovné tlačiarne zo 16. storočia. Tvrdenie, že „*Katolícke tituly s veľkou pravdepodobnosťou poslúžili len ako „nálepka na ústa cenzora“...“* je diskutabilnou domnienkou. Tlačiareň mohla a pravdepodobne aj mala odberateľov z radov príslušníkov rímsko-katolíckej cirkvi. Rovnako tvrdenie, že „*Odstup Brewera od katolíckych tlačí aj v tomto čase naznačuje absencia jeho mena v ich imprese, kým evanjelické vydania boli jeho menom zaopatrené“*, nepovažujem za dostatočne preukázané.

Porovnanie produkcie ukazuje, ako sa jeden atribút, v tomto prípade jazyk, nedá celkom dobre abstrahovať od iných, v tomto prípade najmä konfesionalita. Ukazuje na tesné prepojenie produkcie s politickými udalosťami a protireformáciou ako tlakom. Neboli to však len obavy a strach (opatrnosť), ktoré formovali produkciu. Mohli tu zohrať rolu aj iné aspekty, napríklad, že v čase nepokojov a pravdepodobne aj zhoršenia životných podmienok mali ľudia iné problémy a priority ako kupovať knihy a kalendáre. Dovolím si polemizovať aj s konštatovaním, že „*V tendencii neprovokovať neželanými obsahmi boli vydavateľské plány zaplnené predovšetkým neškodnými vydaniami plniacimi sociálne, ideovo-sociálne a*

informačné funkcie. Disciplinizácia je dôležitým aspektom vydavateľského života, ale podsúvať ju primárny faktor zásadne ovplyvňujúcu produkciu môže byť zavádzajúce. Ak autorka formuluje takéto tvrdenia, je potrebné ich podložiť aj iným prameňom, ako len produkciou.

V kapitole 3 *Nemecká kniha ako komponent knižných zbierok* sa pokúša na základe zachovaných súpisov kníh konštruovať pozadie a motiváciu akvizičných procesov a odhaliť i niečo z recepcie knihy. Opäť sa potvrdzuje, že rekonštrukcia dobového čitateľa je jedna z najnáročnejších úloh dejín knihy.

V kapitole 3. 2 *Import verzus produkcia* využíva celú škálu prameňov vrátane drobných zmienok v odbornej literatúre, aby vyskladala predstavu o súvzťažnosti medzi importom a produkciou nemeckých tlačených kníh. Zároveň ukazuje, že dejiny kníhtlačiarstva nemusia byť len lineárnym výkladom o založení, produkcii a ukončení činnosti. Tento inovatívny prístup je najviditeľnejší v kapitole o produktovej politike výrobcov. „Marketingový“ slovník, ktorý tu bez zábran nasadila, jej pravdepodobne neprinesie len pochvalu, ale spochybnenia zo strany prívržencov klasického prístupov k výkladom historických javov. Nie je to však iba slovník, je to úspešný pokus o nový prístup a kvalitatívne nové výsledky. Ako naznačuje úvodný citát, inšpiráciou boli výskumy Michaela Gieseckeho a iných teoretikov mediálnej komunikácie. Za inovovaný možno považovať i jej pohľad na fenomén dotlače, a to nielen terminologicky (produktová politika) ale aj obsahovo. Formuluje závery vzhľadom k životnému cyklu (osvetlenému v predchádzajúcich častiach) a konštatuje „vývoj nemeckej produkcie *od originálu k imitácii* – od vydávania pôvodných kníh k postupnej preferencii dotlačí.“ Taktika kopírovania je podľa nej „*jedinou možnou cestou ako spojiť prospešné s užitočným: kompenzovať absenciu pôvodných rukopisov opakovanými vydaniami a ponúknuť pre potenciálnych recipientov stále žiadanú a lukratívnu knihu.*“ Tu však nie je dokonale preukázané, že rukopisy naozaj nevznikli. Iné (porovnateľné) výskumy typografického média v 18. storočí ukazujú na to, že existovalo veľké množstvo rukopisov, ktoré boli určené na tlač, ale z mnohých dôvodov (disciplinizačných, ekonomických a iných) neboli nikdy vytlačené. Poukazujú na vytesňujúce pôsobenie média formujúceho isté stereotypy a môžeme sa domnievať, že tento jav je súčasťou toho, čo Lucia Lichnerová nazýva produktovou politikou. Nemecké výskumy cenzúry a literárneho podsvetia ukazujú na neviditeľný priestor tvorby, prepisovania a editovania rukopisov s nezverejniteľným filozofickým či teologickým obsahom. Sformoval ho disciplinizačný tlak a jeho pochopenie je dnes súčasťou obrazu transferu ideí a poznatkov a obrazu sociálnej kontroly (Christine Haug, Martin Mulsow a i.). Môže byť inšpiráciou pre ďalšie úvahy habilitantky.

Kapitola 5 *Komunikačná politika výrobcov* je v intenciách domácej odbornej literatúry novým pohľadom na niektoré časti knihy, odkrývajúcim akúsi „latentnú“ marketingovú kampaň vydavateľov. Je novým pohľadom na titulný list, konštruktom pomáhajúcim pochopiť niektoré formálne aspekty tlačenej knihy. Autorka hovorí o persuzívnych technikách, ale v súvislosti s tým cituje jedinou prácu o persuzívnom dizajne v prostredí internetu (HRČKOVÁ, A. *Persuázia v prostredí internetu: persuzívne technológie a persuzívny dizajn*. etc.). Podobne ako v súvislosti s pojmovým aparátom čítania sa domnievam, že by sa takéto významné tvrdenia mali primárne komparovať s porovnateľnými kultúrno-historických prácami a tak i lepšie ukotviť. Teória typografického dispozitívu, prevzatá z nemeckej knižnično-informačnej vedy, vznikla ako výsledok mikroanalýzy titulného listu a má podporiť tvrdenie o komunikačnej politike. Zdá sa mi však, že domáci vydavatelia tento trend v podstate prevzali, čo potom spochybňuje formulácie o autonómnej taktike distribúcie nemeckej knihy. Istý druh persuzívnych formulácií je porovnateľný, resp. nápadne pripomína tie, ktoré môžeme nájsť v početných textoch prenumeračných oznamov v druhej polovici 18. storočia. Aj pohľad na funkciu dedikácie je nový, rovnako ako na funkciu ilustrácií a ich genézu.

Ako som už spomenula, prístup Lucie Lichnerovej sa možno bude niekomu javiť ako príliš odvážny, málo historizujúci a preto i problematický. Možno však povedať, že prevzala to najlepšie zo všetkého, a vďaka systematickému výskumu a vlastnej invencii vytvorila celkom nový obraz. Jej teoretická abstrakcia má aj svoje didaktické opodstatnenie. So závermi sa možno stotožniť, podčiarkujú prínos textu. Na ich margo a zároveň aj ako inšpiráciu pre budúce výskumy si dovoľím dve poznámky.

Pohľad na kníhkupecký segment trhu nefiguruje v texte ako samostatná subtéma, ale je integrovaný do textu o pôsobení tlačiarov. Takto sa ale vytráca priestor na skúmanie sietí a textu ako formy interkultúrnej výmeny a transferu. Rovnako nevenuje samostatný priestor problematike disciplinizácie a cenzúry, hoci ich dôsledky zvažuje. Samostatné uchopenie tejto problematiky by v budúcnosti mohlo otvoriť priestor pre skúmanie tajného knižného obchodu, ktorý je v súčasnosti výskumným trendom kultúrnych dejín a vedie aj k zásadnej modifikácii metodologického a pojmového aparátu.

Originalita práce je nespochybniteľná, na druhej strane je však chýba pohľad za obzor teórie, s ktorou pracuje, predovšetkým vyznačenie prienikov s výskumom *erly modern*.

To, čo zaujme na prvý pohľad, je jazyk autorky, jej osobitý štýl. Len miestami má blízko k historickej narácii, miestami však až priveľmi blízko akejsi marketingovej príručke. Uvoľnenie, spomalenie výkladu by prospelo jeho „čitavosti“ a pochopeniu. V texte je

niekoľko grafov spracovaných na základe počtov získaných z výskumu produkcie. Niektoré z nich však nemajú výpovednú hodnotu (graf 1.) Štatistika prezentovaná v grafe 3 by bola oveľa zaujímavejšia v kontexte s celou produkciou.

Napriek týmto detailom považujem habilitačnú prácu Lucie Lichnerovej za inovatívnu a originálnu vedeckú prácu a navrhujem jej udeliť titul docent v odbore knižnično-informačné štúdiá.

V Bratislave, 24. 7. 2018

doc. Mgr. Ivona Kollárová, PhD.